

Sicole

Les rôlêyes francès-walon (IV)

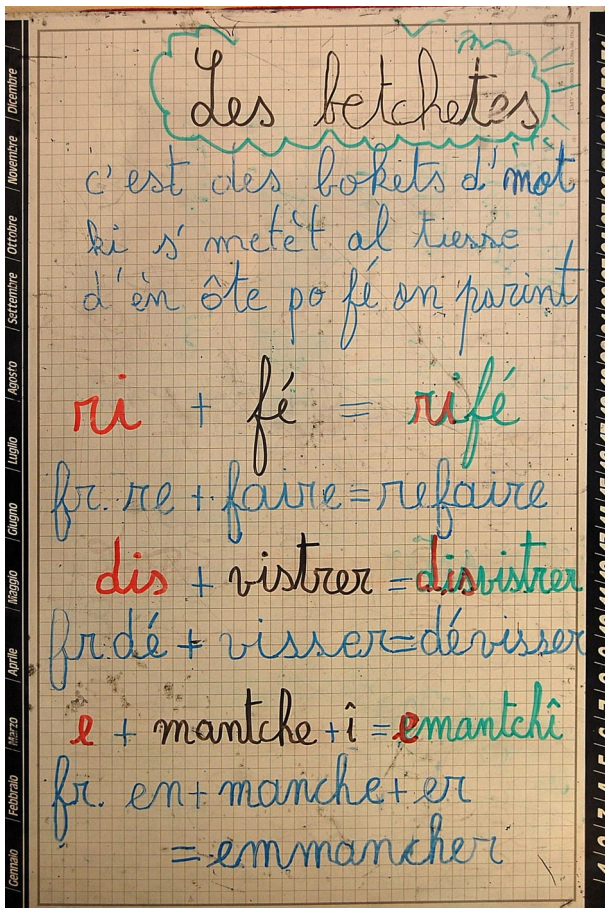
C' est des rôlêyes di mots ki s' ritrovèt otomaticmint si on cnoxhe ene des deus langues.

Rôlêye francès UI walon U (tchampwnès + walon del Simwès: OÛ)

francès	Walon	Tchampnwès
nuit, bruit, luire, cuire, cuir, suif, enfuir = bouillir et déborder	nute, brut, lure, cure, cur, shû (sî), efure	loûre [luire], coûre [cuire], afoûre

Foû-rîles : wårdaedje d' ene viye fôme, come e tchampnwès: cuisine / coujhene ; puits / pouisse (coûjène, cûjine, cûhène, cû.ine ; pous', pus', pwis').

Les betchetes (III)

Bodje (racine)	Betchete (préfixe)	Mot-parint (dérivé)
copyî	ri-	ricopyî
shonner	ri-	rishonner
mouyî	ri-	rimouye
fé	dis-	disfé
mantche	dis-	dismantchî
tinde	dis-	distinde
prinde	a-	aprinde
loumer	a-	aloumer
poirter	a-	apoirter
mantche	e-	emantchî
tinde	e-	etinde
fougnî	ca-	cafougnî
tourner	ca-	catourner
piter	ki- / co-	kipiter / copiter
taper	ki- / co-	kitaper / cotaper
tinde	ra-	ratinde
poirter	ra-	rapoirter

A Bive : rucopyî, rusan.ner, rumoye, dusfé, dusmantchî / dusmwintchî, dustinde, aprinde, alumer, apwarter, amantchî / amwintchî, atinde (dèr), cafougnî, catoûner, cupiter, cutaper, ratinde, rapwarter.

Eciclopedeye :

Istwere des lingaedjes did pavår ci (IV)

Diviè 1450, les Duks di Borgogne rashonnèt les conteyes di Flande, do Hinnot, di Nameur, do Braibant et do Lussimbork (Bas Payis bourguignons). I n' parvinèt a prinde li Principâté d' Lidje ki 10 ans å long (mågré les 600 Franchimontwès).

Li mwaisse veye, c' est Brussele. On î scrît les akes e « françwès », li lingaedje di Paris, ki li rwè Françwès lî rilome li « francès » (pask' on riyeut d' lu avou ç' mot la, k' esteut l' minme ki l' ci di s' no). Avou ça k' il oblidje les djins a scrire les akes come a Paris (et pus e latén u e francès maxhî avou des mots di tchaeke contrêye).

Nozôtes, so ç' tins la, on a divnou espagnols (Tchârlukin), pu otrichyins (Mariye-Tereze, Djôzef II) – sâf todi li Principâté d' Lidje, ki dmeure independante - mins l' administration s' î fwait e francès ; on scrît ossu e latén (aprume les prince-evekes di Lidje et les moennes), ey e-n almand dins les rapoirts avou les mwaisse di Viene, do tins des Bas Payis otrichyins. Les martchands espagnols di Gand, Brussele et Anverse câzèt espagnol inte di zels, mins sins s' maxhî às ôtes djins.

C' est tot veyant ki l' lingaedje des djins esteut foirt diferin do lingaedje administratif des nôbes u des curés k' i gn a ki cmincèt a scrire e walon (on pô après 1600), come li tecse ricopyî pa Tchåle di Croyî (luçon do 26 d' octôbe).

Li polio (poliomiyôlite)

C' est ene maladeye câzêye pa on virûsse ki s' atake al miyôle del schene [*moelle épinière*]. On l' atrape estant efant. Avår ci, gn a co yeu des cas diviè les anêyes 1950, des efants ki n' avént nén stî eploctés (vaccinés). Metans dins ene cinse tinowe pa des Flaminds sol platrê do Djerni (so les hôteurs di Djmele). Li gamén aveut ene djambe pus coûte ki l' ôte.

Li vaccinaedje si fjheut pa pikeure ; pu ça a stî dins on sirop a boere.

E 1966, li govienmint bedje a decidé k' on esteut tertos oblidyîs di s' fé vacciner. Gn a yeu des rouscayeus. Il ont stî rcweri ki tchaeconk aveut droet å respet di s' veye privêye (årtike 22 del mwaisse lwè d' Beldjike [*constitution*]). L' afwaire a monté disk' al Coû d' Cassâcion. Mins les dmandeus ont stî rboutés. Li bén da tertos passe divant li liberté d' ene mierdjin [*liberté individuelle*].

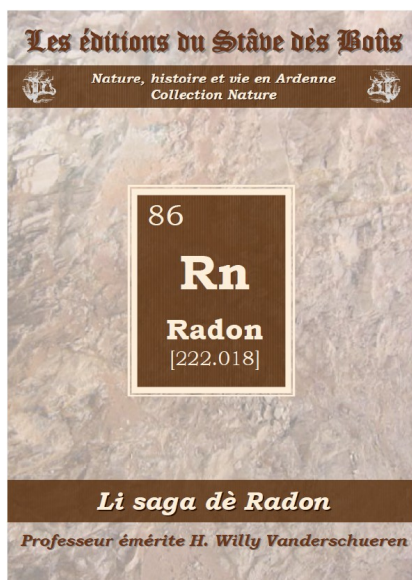
Asteure, gn a co on tribunå pus hôt ki l' Coû d' cassâcion : c' est l' Coû Uropeyinne di Djustice, ki s' sidje, c' est a Lussimbork. Sabaye si on oblidyreut les djins a s' fé piker disconte do cron virûsse (li corona), si les antis n' irént nén discar la ? Dazår k' il irént fé corwêye. Gn a on cas ki rshonne a cila, k' a stî djudjî. C' est des Tchekes ki s' ont plindou k' i dvént fé fé **nouv** vaccins a leus efants (tetanosse, croupe, et co 7 ôtes). – El Beldjike, gn a ki l' ci del polio k' est obligatwere – E l' Tcheye, les cis ki rfuzèt d' eplocter leus efants avou les nouv vaccins ont ene aminde a payî, et les efants ni sont nén acceptés al pitite sicole. Li Coû a djudjî ki tchaeke payis di l' Union Uropeyinne a l' droet di decider kés vaccins sontèst obligatweres. Adon, si l' federå decide ki l' corona est obligatwere... (gn a co 13 âcint des Bedjes ki n' î sont nén, å 8 di nôvimbe).

Sicrijheu e walon

H. Willy Vanderschuere

C' esteut on prof di fizike a l' univiersité d' Lidje. Il esteut specialijhî so les mzuraedjes electriques ey éndjolikes (electronikes). Et so les apareys di mzeure.

A si emeritat (2003), il a scrît on live di syince e walon sol radon, «Li saga dè radon», k' a rehou e 2020.

Li radon ? Cwè çki c' est d' ça po ene biesse ?

Dins l' air, gn a pô près 78 åcint d' azote, 21 åcint d' ocsidjinne, et 0.9 åcint di gâz carbonike.

Çou ki dmeure, c' est les gâz nôbes : l' eliom, li neyon, l' argon, li cripton, li zenon eyet l' radon.

On conoxhe bén l' neyon, pask' on s' lome avou des tubes å neyon dispu les anêyes 1950.

Li radon, c' est l' pus pezant des gâz nôbes. On l' ritrove dins les rotches, copurade les agâxhes (chisse) et les granites. C' est on gâz radiactif, ki pôreut esse li câze di cancers, cwand c' est k' i gn a dtrop dins ene mājhon.

Li radon e l' Beldjike

Sol mape [carte géographique] ciddé padzo, tote li Flande a stî pondowe d' ene seule couleur, vete. Çoula vout dire k' i n' a moens d' ene mājhon so cint (< 1%) wice ki l' livea arive å pont ki les otorités del santé ont prins come referince. Ostant dire rén.

E l' Walonreye, on gripe disca pus d' 10 mājhones so cint. C' est l' cas des comenes di Libin et d' Bive (> 10 %), mins Biarin (Fåmene, so castinne), end a 5 côps moens (1 a 2%). (Loukîz po vosse comene vaici : <https://afcn.fgov.be/fr/dossiers/radon-et-radioactivite-dans-votre-habitation/radon/quel-est-le-taux-de-radon-moyen-dans>)

Et dins ces mājhons la, end a k' on î rleve dipus d' vint feyes li valeur di risse.

Kimint fé po n' pont awè d' radon dins vosse mājhon ?

Dins les viyès mājhons : s' i gn a des câves dizo tote li mājhon : todi leyî les rayires å lådje. On decimete cwâré, c' est ddja assez, si vos ristopez po l' ivier. Tuzez a leyî ene buze po-z renairi. Mins po l' esté, ni leyîz nén l' ristopaedje, ca gn a beacôp d' pus d' radon ki sûne foû des rotches.

Dins les noveles mājhon, leyî on lârmî dins les « fâssès câves » (vides ventilés).

Tchanson

On vî Rûsse ki s' lome Corona

I. E l' Chine, il ont ene frontire, « li muraye », / Mins l' Corona a volou fé s' margaye; / Il a pris l' busse, les avions, l' TGV, / Rén k' po nos fé bisker.

Resploe : Dmorans dins nosse gayole, gayole, gayole; / Cwand l' Corona n' serè pus k' on sbarà, / Al soce, nos *fiestrans* ça.

II. La ou i passe, i fât Bén tot rnyê; / Laver ses mwins, rshofler s' nez dins l' papî. / Pus kession di dner on betch ås soçons; / Les fât rwaitî did lon.

III. Pa l' fâte d' on mannet virûsse mâ rletchî, / I n' est vraiymint pus kession d' voyaedjî. / Si pormoenner, c' est tot djusse si on pout. / Ça s' aretrè on djoû.

IV. Come on a l' tins, on boute dins nosse corti, / On lét les tecses ki Daniel nos tchoezit / On telefone ås parints, ås soçons; / On a l' televuzion.

Câzaedje : Willy Marchal (sicrît li 3 d' avri 2020, tins do prumî recloymint, pol copinreye di Rotchfoirt)

Tchantaedje : Willy Marchal

Muzike: « Ârtike 214 », tchanson e francès k' a stî scrîte e 1914 pa Marie-Jean-Baptiste-Henri Malfait. Elle est mî cnoxhowe pa l' incipite do resploe «elle est toujours derrière».

Schoûtåve sol Wikipedia :

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wa_i_v%C3%AE_R%C3%BBsse_Corona.ogg

Ôte modêye, pus djeneråle, redjârbaedje da Lucyin Mahin :

https://wa.wikisource.org/wiki/Gripe_chinwesse